Dr hab. Zbigniew Bujkiewicz
Osiedle Śląskie 6a/8
65-547 Zielona Góra

Zielona Góra 29.08.2026

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Mirosława Kuleby p.t. „Rola winiarstwa w rozwoju Zielonej Góry w XVI-XIX wieku, na podstawie analizy topografii winnic i obiektów winiarskich", Zielona Góra 2026, ss. 304.

Temat tradycji winiarskiej Zielonej Góry był podnoszony wielokrotnie już w czasach niemieckich w prasie i w licznych publikacjach, na co dowodem jest przytoczona w rozprawie Mirosława Kuleby literatura historyczna. Również po 1945 roku w czasach polskich tradycja ta była podtrzymywana nawet wtedy, kiedy nie było już w mieście czynnych winnic. Jednak od niedawna winnice powróciły do Zielonej Góry i jej okolic, a zainteresowanie przeszłością winnego grodu nabrało zupełnie nowego wymiaru. Wyrazem tego jest już nie tylko cykliczne święto Winobrania, ale także odkrywanie historycznych śladów aktywności winiarskiej w mieście. tego przykładem są wydarzenia określane mianem „dni otwartych piwnic winiarskich", a to właśnie Mirosław Kuleba dzięki swojej aktywności, badaniom źródeł archiwalnych i własnym publikacjom przyczynił się w znaczny sposób do ich inwentaryzacji i popularyzacji. Dzięki takim działaniom jest też duże zainteresowanie społeczności lokalnej historią swojego miasta i żywe utożsamianie się z nią. Dlatego można spojrzeć z uznaniem i ocenić pozytywnie podjęte przez Mirosława Kulebę badania naukowe nad przeszłością winiarską Zielonej Góry, w kontekście zachowanego dziedzictwa materialnego.

Zgodnie z tytułem niniejsza rozprawa dotyczy wpływu winiarstwa na rozwój Zielonej Góry od XVI do XIX wieku. Nie jest to jednak w pełni zgodne z treścią pracy, gdyż cały pierwszy rozdział poświęcony został historii miasta i uprawie winorośli od czasów najdawniejszych do końca XV wieku. Chronologia drugiego rozdziału w całości pokrywa się z okresem panowania Habsburgów na Śląsku i jest prawidłowo osadzona w epoce. W kolejnych dwóch rozdziałach autor opisuje dzieje Zielonej Góry w granicach monarchii pruskiej i

zjednoczonych Nieniec, a cezurę czasową pomiędzy tymi rozdziałami stanowi rok 1880. Wydaje się, że bardziej właściwe byłoby ustalenie jej na rok 1871, bo pod wieloma względami był on przełomowy. Wówczas to miało miejsce całkowite zjednoczenie Niemiec, co wywołało ogromny wpływ na rozwój gospodarczy tego kraju, a w mikroskali zielonogórskiej doprowadzona została do miasta kolej, co z w wydatny sposób przyczyniło się do ożywienia gospodarczego miasta. To w latach 70. XIX wieku rozwinął się w Zielonej Górze przemysł metalowy, zintensyfikowana została produkcja włókiennicza, a w wymiarze winiarskim podjęta została na szeroką skalę produkcja winiaku. Zawartość treściowa czwartego rozdziału, wbrew tytułowi nie kończy się na 1900 roku, ponieważ analizując przyczyny upadku zielonogórskiego winiarstwa autor dochodzi w swoich badaniach do okresu międzywojennego. Z uwagi na powyższe należałoby doprecyzować chronologię pracy.

Autor przyjął za cel rozpoznanie znaczenia winiarstwa w procesie historycznego rozwoju Zielonej Góry od XVI do XIX wieku, czyli w czasach, kiedy ta dynamika była najwyższa.

W swojej pracy Mirosław Kuleba zastosował w szerokim zakresie metodę opisową oraz porównawczą, nadając całości charakter problemowy. Ponadto posłużył się metodą badań terenowych związanych z topografią i oględzinami wszystkich dostępnych w mieście obiektów związanych z winiarstwem. Taką metodykę narzucił autorowi z jednej strony stan zachowania i ilość materiałów źródłowych, a z drugiej znaczenie istniejących obiektów dla budowania „winiarskiego" wizerunku Zielonej Góry. Na uwagę zasługuje analityczny przegląd źródeł i literatury przedmiotowej, dzięki temu autor ustalił szereg nowych faktów i zweryfikował wiele obiegowych opinii dotyczących rozwoju miasta.

Realizując przyjęty cel, autor przeprowadził dogłębną analizę zachowanych źródeł archiwalnych dotyczących rozwoju zabudowy miejskiej Zielonej Góry. Na uwagę zasługuje zwłaszcza obszerne wykorzystanie akt miejskich Zielonej Góry i Urzędu Katastralnego sprzed 1945 roku. W wydatny sposób pozwoliły one na rekonstrukcję rozwoju przestrzennego Zielonej Góry i przyczyniły się do pozytywnego rezultatu założeń badawczych. Autor wykorzystał również bogatą literaturę przedmiotu zarówno polską, jak i niemiecką. W pierwszej kolejności wymienić należy historyczne kroniki dotyczące nie tylko miasta Zielonej Góry, ale też szerzej całego regionu. W ocenie ogólnej stwierdzić można, że praca ma charakter badawczy i poszerza wiedzę o Zielonej Górze, gdyż z jednej strony autor poddał szczegółowej analizie zachowane dokumenty źródłowe, a z drugiej dokonał analitycznego i krytycznego przeglądu dotychczasowego piśmiennictwa historycznego zarówno polskiego, jak i niemieckiego odnoszącego się do obszaru badań.

Rozprawa Mirosława Kuleby składa się z czterech rozdziałów, zgodnie z przyjętym przez autora układem problemowym. Rozdział pierwszy ma charakter wprowadzający w tematykę badań, w którym autor scharakteryzował uprawę winorośli w Zielonej Górze w średniowieczu na szerszym tle Polski, księstw śląskich Piastów i państw ościennych. Starał się też dotrzeć do najstarszych udokumentowanych śladów uprawy winorośli w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Śląska. Skrupulatnie zbadał i przeanalizował zapisy kronikarskie i historyczne dotyczące początków i rozwoju uprawy winorośli na wymienionych ziemiach.

Rozdział drugi dotyczący ugruntowania ekonomiki Zielonej Góry na sukiennictwie i winiarstwie pod panowaniem Habsburgów, również oparty jest pod względem treści na dawnych kronikach i literaturze przedmiotu. Analizy oparte na aktach archiwalnych pojawiają się dopiero w odniesieniu do XVIII wieku. Ma to swoje uzasadnienie w braku wcześniejszej dokumentacji aktowej. Autor opisał po kolei czasy pomyślnej koniunktury miasta w XVI wieku i jego rozrost terytorialny, a następnie upadek miasta w trakcie wojny 30-to letniej jego i późniejszy rozkwit aż do połowy XVIII wieku. W osobnym podrozdziale przeanalizował budownictwo historyczne związane z tą epoką i zachowane do dzisiaj w krajobrazie miejskim, zajazdy: Drei Bergen, Grünen Baum, Schwarzen Adler, Dom Stanów Ziemskich, kamienicę Bartscha i piwnice winiarskie. Na stronie 118 znalazła się błędna informacja o tym, że zajazd Drei Bergen należał do Wilhelma Levysohna. W rzeczywistości W. Levysohn wynajmował w tym obiekcie miejsce na swoją księgarnię i drukarnię. Cały zajazd wykupił dopiero jego syn Ulrich Levysohn dopiero w końcu XIX wieku.

W trzecim rozdziale autor przeanalizował znaczenie winiarstwa dla rozwoju gospodarczego i przestrzennego w czasach pruskich od 1740 roku do lat 80. XIX wieku. Prawidłowo ocenił pozytywny wpływ pruskiego merkantylizmu na rozwój miasta w XVIII wieku i opisał zmiany w jego krajobrazie materialnym związane z rozwojem branży winiarskiej. W podsumowaniu przeanalizował budownictwo historyczne związane z tą epoką, wzbogacając opisy budynków biogramami ich właścicieli. Kolejne podrozdziały autor poświęcił rozwojowi miasta w okresie preindustrialnym 1800-1826 i w czasach industrializacji Prus 1826-1880. Podstawowym i wartościowym źródłem do charakterystyki okresu preindustrialnego była kronika zielonogórskiego burmistrza Bergmüllera. Okres industrialny w Zielonej Górze autor wiąże z uruchomieniem w 1826 roku wielkotowarowej produkcji win musujących przez spółkę Häuslera, Förstera i Gremplera. Szczegółowo analizuje rosnącą produkcję wina, powstawanie winiarskich firm handlowych, troskę o jakość wina, areał winnic,

wydajność moszczu, a w konsekwencji wpływ, jaki winiarstwo wywarło na zabudowę miejską tego okresu.

Przytoczona wyżej chronologia poszczególnych faz rozwoju Zielonej Góry przyjęta przez Mirosława Kulebę różni się od ogólnie przyjętej chronologii rozwoju gospodarczego Prus i zjednoczonych Niemiec. Ustalając początek pierwszej fazy industrializacji Zielonej Góry na 1826 rok autor chciał zapewne podkreślić doniosłość założenia spółki winiarskiej Häusler, Förster i Grempler, która jako pierwsza w tym regionie podjęła produkcję wina musującego i w późniejszym czasie osiągnęła znaczny stopień rozwoju. Badacze historii gospodarczej Prus przyjmują jednak, że pierwsza faza industrializacji rozpoczęła się w połowie lat 30. XIX wieku wraz z pojawieniem się kolei żelaznej i trwała do początków lat 70. XIX wieku. Druga faza industrializacji trwała od zjednoczenia Niemiec w 1871 roku aż do wybuchu pierwszej wojny światowej w 1914 roku.

Analizując rozwój gospodarczy Zielonej Góry w XIX wieku autor oparł się na statystykach wielkości obszaru zajmowanego przez miasto i na ilości wybudowanych domów. Pominął natomiast ważną statystykę ludnościową, która również daje wyobrażenie o dynamice rozwoju badanego ośrodka miejskiego. Statystyka ta, analizowana w czasie długim, jest swoistym barometrem zmian zachodzących w przestrzeni miejskiej. Dla przykładu autor potraktował zbyt skrótowo kryzys związany z załamaniem rzemiosła sukienniczego w wyniku zaporowych ceł na handel suknem z Rosją, dokąd eksportowano znaczne ilości tego materiału. Cła, które zostały narzucone zielonogórskim sukiennikom na początku lat 20. XIX wieku spowodowały głęboki kryzys miejscowego rzemiosła i przejściowy spadek liczby ludności. Na kilkadziesiąt lat miasto popadło w stagnację gospodarczą. Winiarstwo oparło się jednak zjawiskom kryzysowym, a zbyt wina pozwalał wzmocnić budżet domowy wielu mieszkańców.

Ostatni czwarty rozdział poświęcony jest roli winiarstwa i przemysłu alkoholowego w ekonomice oraz rozwoju przestrzenno-urbanistycznym Zielonej Góry w latach 1880-1900. W pierwszym podrozdziale autor scharakteryzował wysoką dynamikę rozwoju miasta w okresie drugiej fali industrializacji w latach 1880-1890, a w konsekwencji dobrą koniunkturę w branży winiarskiej i spirytusowej. W tym miejscu autor ponownie zastosował niewłaściwą periodyzację przyjmując rok 1880 za początek drugiej fazy industrializacji Niemiec i Zielonej Góry. Natomiast w drugim podrozdziale autor przeanalizował kryzys zielonogórskiego winiarstwa przełomu XIX i XX wieku, przejawiający się upadkiem winnic i rodzimej produkcji moszczu winnego. Na stronie 267 autor zamieścił informację, że jedną z przyczyn kurczenia się powierzchni upraw winorośli był brak obornika do nawożenia winnic, spowodowany

zlikwidowaniem garnizonu kawaleryjskiego. Nie wiadomo jednak o jaki garnizon chodzi, gdyż w tym czasie w Zielonej Górze nie było żadnego garnizonu wojskowego.

Powyższy układ pracy ocenić należy jako prawidłowy. Jest on podyktowany chronologią rozwoju Zielonej Góry oraz zachowaną dokumentacją. Autor bardzo starannie i dokładnie przeanalizował etapy zmian w przestrzeni miejskiej oraz wpływ czynników wewnętrznych i zewnętrznych na uprawę winorośli w Zielonej Górze. Wykorzystał w tym celu dostępną literaturę przedmiotu, uzupełnioną o nieznane dotąd materiały archiwalne. W szczególności cenna okazała się dziewiętnastowieczna dokumentacja nadzoru budowlanego miasta, dzięki której możliwe było tak wnikliwe przeanalizowanie historycznej zabudowy o charakterze winiarskim. Praca Mirosława Kuleby wnosi nowe, nieznane dotąd elementy do historii Zielonej Góry i wpisuje się w lokalny nurt popularyzacji wiedzy o tej dziedzinie wytwórczości lokalnej, jaką było w dawnych wiekach i jest ponownie winiarstwo.

Oceniając wkład pracy wniesiony w przygotowanie niniejszej rozprawy stwierdzić należy, że autor wykazał się dużą wiedzą w obszarze swoich zainteresowań badawczych i umiejętnością analizy dokumentacji archiwalnej, a uzyskane efekty świadczą o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Podsumowując stwierdzam, że mgr Mirosław Kuleba przedstawił ciekawą monografię, która ma charakter badawczy i stanowi oryginalne rozwiązanie problemu odnoszącego się do dziejów Zielonej Góry. W moim przekonaniu praca jest rzetelna i w pełni odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim w Ustawie o stopniach i tytule naukowym z 14 marca 2003 r. (z późniejszymi zmianami). Dlatego wnoszę o dopuszczenie do dalszych etapów publicznej obrony.

Dr hab. Zbigniew Bujkiewicz